

PREDODŽBA O VUKODLAKU U VJEROVANJU NARODA ĐAKOVŠTINE

Pokušamo li, u okviru kompleksa narodnog vjerovanja, rekonstruirati predodžbu o vukodlaku, susrest ćemo se sa nekoliko problema. Vukodlak pripada onim vjerovanjima protiv kojih su crkvene i svjetovne vlasti donosile zakone i propise, nastojeći ih iskorijeniti. Osim toga, kada danas pokušamo, makar i fragmentarno evidentirati ostatke tog vjerovanja, naći ćemo izmiješane, ne samo fragmente različite provenijencije nego i elemente različitih vjerovanja porijeklom istih (ili različitih) tradicija. Teškoću će pri istraživanju svakako predstavljati i stid suvremenog čovjeka zbog vlastitog »praznovjerja«. Na kraju ćemo ipak moći zaključiti da mnoge tradicijske predodžbe o nadnaravnom, iako krnje, i danas još žive svoj, od svih nepriznati život.

Ovdje korištena građa sakupljena je na području djelovanja Muzeja Đakovštine (područje općine Đakovo) u toku 1975. i 1976. godine. Već i površna analiza pokazuje da se pojedini elementi ovog vjerovanja mogu naći i u ostalim krajevima naše zemlje i Evrope (pri tome je značajno da je naziv za ovo biće kod Rumuna, Grka i Arbanasa slavenskog porijekla).¹

Prostor Đakovštine predstavljao je u prošlosti (pa sve do našeg vremena) područje intenzivnih migracija, tako da je postao stjecište raznih tradicija što je ostavilo traga, kako u materijalnoj tako i u duhovnoj kulturi. Sigurno je da to nije ostalo bez utjecaja i na formiranje predodžbe o vukodlaku, no to svakako nije jedino što je utjecalo na njezin današnji sadržaj.

Razni crkveni i državni propisi, iako im je bio cilj iskorjenjivanje praznovjerja, često su, promašivši svoju svrhu, samo utjecali na sadržaj pojedinog vjerovanja. Karakterističan primjer takvog utjecaja su zakoni donošeni protiv vještica, bez obzira što je odnos crkve i države prema vjerovanju u vještice, u određenom historijskom razdoblju, bio drugačiji nego prema vukodlaku.

Pravni spisi iz razdoblja progona vještica sadržavaju opise zločina vještica i čarobnjaka koji u potpunosti odgovaraju tradicijskim predodžbama o vješticama. Teološka i pravna kvalifikacija zločina čarobnjaka i vještica, prema kojoj su djelovali, od sredine 15. st. do druge polovice 18. st. crkveni i svjetovni sudovi, sasvim se sigurno temelji na tradicijskim elementima. Takav unificirani obrazac prihvaćen je od crkve i preko nje proširen cijelom Evropom. Naravno da su procesi vođeni protiv vještica snažno utjecali na lokalnu tradiciju, te mjestimično izvršili određene korekcije prema tom obrascu. To je vjerojatno jedan od najvažnijih razloga što se u većini detalja tradicija o vješticama u velikom dijelu Evrope podudara.

---

1. Petar Skok: Etimologijski rječnik hrv. ili srpskoga jezika, Zagreb, 1973; knj. III str. 636.

Kao što je već rečeno, vjerovanje u vukodlake je od crkvenih i svjetovnih vlasti tretirano bitno drugačije. Naime, isključuje se mogućnost postojanja takvih nadnaravnih bića i propisi su upereni isključivo protiv praznovjerja i rituala vezanih uz njih.

Navedimo i dva primjera:

U jednom uputstvu iz 1452. godine, napisanom za rimokatoličke svećenike u Hrvatskom primorju, kaže se: »Ako se sumna da se žene mogu učiniti veše ali muži vukodlaci, to se nima verovati, i greh je mali.«

Zakonikom cara Stefana Dušana,² predviđeno je da selo u kojem se tijelo vadi iz groba i spaljuje, plati kaznu kao poslije ubojstva, a nađe li se pop pri tom poslu, ima se raspopiti. Kasnije se u Srbiji za takva djela kažnjavalo batinama. Svakako da su propisi i uputstva koji su važili za veću ili manju upravnu jedinicu mogli izvršiti i utjecaj u smislu ujednačavanja pojedinih elemenata duhovne tradicije na tom području.

Značajno je i to da je prvo uputstvo namijenjeno svećenicima, dok je zakonom Stefana Dušana predviđena izravna sankcija za učestvovanje svećenika u ritualu. To govori da, barem kod nižeg klera, vjerovanje u vukodlake nije bila rijetkost. Kao ljudi iz naroda, s naslijeđenim tradicijskim predodžbama, kojima su bili pristupačni ovakovi spisi (često i sa opisima rituala) svećenici su bili veoma pogodan medij za intervencije u lokalnoj tradiciji.

Učeni Antun Kanižić (1699—1777) vjerojatno nije vjerovao u postojanje vukodlaka, no u djelu »Kamen pravi smutnje velike« u poglavlju o anatemi opisuje ovo vjerovanje kod vjernika istočne crkve: »... govore Grci i njihovi nasljednici, da anateman iliti proklet od sveštenikah dopade vodostaja, to jest da nemože naravne vode pustiti, doklem se ne ostavi one stvari i ne učini pokoru, zaradi koje jest proklet. Ako li se pak dogodi, da se prestavi neodrišen od proklestva, tada tilo mrtva ne more istrnuti, nego po onom proklestvu udareno, otvrdne kao kamen ili gvozdje, postane crno i nadhuto kao bubanj. Svrhu toga još dogadja se, da u takvo tilo unidje djavao, i, izlazeći iz groba, velike štete ljudima čini. Ovu nakazu zovu Grci burkuluku ili brukolaka; a naši vukodlaka.«³

Vjerovanje u vukodlake u Đakovštini se dosta razlikuje od ovog opisa.

Vukodlakom postaje čovjek koji prije smrti nije ispovijedio težak grijeh ili nije izvršio zavjet, no to se ne dovodi u vezu sa ulaženjem đavla u tijelo, već se vukodlakovo lutanje tumači kao izravna kazna za nepotpunu ispovijed. Isto tako, ovdje se ne vjeruje u izobličavanje tijela.

Pokojnik, koji je umro ne ispovijedivši težak grijeh, luta zbog toga u liku koji je imao prije smrti, noseći sa sobom svoj mrtvački pokrov. Traži spas za svoju dušu i plaši ljude pravljenjem buke po kući, posebno svog pomagača u zločinu i ljude koji stanuju u njegovoj kući.

Kada se primijeti da kuću posjećuje pokojnik, treba pozvati svećenika koji će ga posmrtno ispovijediti i na taj način odriješiti. Da ne bi naškodio ukućanima, nitko ne smije s njim razgovarati osim svećenika koji stoji usred magičnog kruga

2. St. Stanojević: Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka knj. 4; Bibliografski zavod DD Zagreb.

3. Antun Kanižić: Kamen pravi smutnje velike, Osijek, 1780. str. 835.

ocrtanog kredom na tlu, koji ga štiti.

Svećenik postavlja pitanje: »Svaka duša boga hvali, hvališ li ga ti?«. To pitanje postavlja tako dugo dok pokojnik ne priđe i odgovori: »Ja bih ga hvalio, ali nisam dostojan«. Svećenik nastavlja pitanjima o zločinu zbog kojega luta, a on na sve mora iskreno odgovarati (ako se radi o pljački, mora otkriti i mjesto gdje je sakrio ukradeno). Ako nešto pokuša zatajiti, tada se uz jauk pretvara u životinju — vukodlaka i više mu nema spasa. Osuđen je da vječno luta u liku psa ili teleta.

Vukodlakom će još postati onaj kojega je na odru preskočila mačka. S tim je u vezi običaj čuvanja pokojnika na odru i običaj da se onemogućí ulazak domaćih životinja (pasa, mačaka, kokoši) u prostoriju u kojoj leži pokojnik. Uobičajeno je da se sve domaće životinje, odmah po smrti nekoga od ukućana, vežu ili zatvaraju.

Grob vukodlaka se može prepoznati po tome što uz križ postoji otvor kroz koji vukodlak noću izlazi, pa ako se taj otvor zatrpa zemljom, uvijek se ponovo nađe otvoren. Pouzdan znak da se radi o grobu vukodlaka je i kad se konj otima kada ga se želi natjerati da pređe preko groba.

Kada se za nekog pokojnika utvrdi da je vukodlak, njegov se grob otvara, a kroz škrinju se zabija glogov kolac u predjelu pokojnikovih prsa. Za tu svrhu se ne smije koristiti kolac odrezan u grmu, nego g l o g j e d i n a k — stabljika gloga koja je rasla sama. Pričaju ljudi da je ponekad iz škrinje znala prokuljati krv, iako se radilo o davno pokopanom. Ostaje nejasno da li je vukodlak nakon toga odriješen. Naime, kao što je već rečeno, ako je pokojnik na posmrtnoj ispovijedi neiskren, on se povukodlači i »više mu nema spasa«. Nakon probijanja škrinje njegovo lutanje prestaje, ali što se s njim nakon toga zbiva, ni jedan kazivač nije znao objasniti.

Prema Kanižličevu opisu probadanja srca može se zaključiti da bi to probadanje škrinje ipak moglo biti jedan od načina odriješenja:

»Drugo, odrišenje biva na ovi način. Kada vukodlak čini štetu ljudma, tada po zapovidi ili s dopuštenjem episkopa sveštenici skupe se u subotu (jerbo scine, da u drugi dan nejma u grobu tila) i iskopavši ono nadhuto tilo zaklinjaju djavla na različni način. Kada po zaklinjanju ne mogu ništa opraviti niti se tilo raspade, izvađeno na komadiće izsicati običaju srdce i u vinu kuhati ili ražnjem od divje smokvenice načinjenim, probosti«.4

Među 41. pripovijetkom koje je u okolici Đakova zapisala Milena Papratović 1935. i 1936. godine, nalazi se i pripovijetka zapisana u Pridvorju o djevojci koja se udala za v u k o d l a k a.⁵

Želeći saznati kuda njezin muž odlazi svake večeri, ona ga prati i zatekne na groblju kako jede nedavno pokopan leš. Budući da mu nije htjela reći što je vidjela, umire i ona i njezini roditelji. Poslije njezine smrti, muž je traži i rastrgne.

4. Antun Kanižlić: isto, str. 845.

5. Milena Papratović: Narodne pripovijetke iz okolice Đakova, Zbornik za nar. život i običaje Juž. Slavena br. 32; JAZU Zagreb, 1939.

Za razliku od ovako opisanog vukodlaka, vukodlak, kako ga opisuju današnji kazivači je, iako nadnaravno, ipak relativno bezazleno biće. Jedino zbog čega ga se narod boji, je buka koju pravi po kući. To navodi na zaključak da je pripovijetka prenesena i bez korijena u duhovnoj tradiciji ovoga kraja. Ipak, treba imati na umu mogućnost da su od 1935. odnosno 1936. godine, kada su pripovijetke zapisane, mnogi elementi mogli biti zaboravljeni ili izmijenjeni.

Koristeći se zbirkama drugih zapisivača, M. Papratović je utvrdila sličnost motiva, pa i karakteristika vukodlaka u Valjavčevoj zbirci — Narodne pripovijetke u Varaždinu i okolici (vukodlak rastrže djevojku u crkvi) i Friedricha Kraussa — Sagen u. Märchen der Südslaven (iz Valjavčeva rukopisa), gdje vukodlak rastrže djevojku na crkvenim vratima.

Osim ovih zbirki, Milena Papratović je utvrdila i istovjetnost motiva u pripovijeci »Zlatna Mara« iz Smičiklasove zbirke »Narodne pripovijetke iz Osječke okoline«, no unatoč tome što su obje pripovijetke vrlo bliske po motivima, pogrešno zaključuje da se u »Zlatnoj Mari« radi o vukodlaku, analogno verziji iz Pridvorja. U Smičiklasovoj pripovijeci biće koje izaziva Marinu smrt, samo se opisuje, a ne spominje se kojoj kategoriji nadnaravnih bića pripada. To upućuje na pretpostavku da je kazivač iz Pridvorja zabunom dodijelio tu ulogu vukodlaku.

Govoreći općenito o vjerovanjima u Đakovštini, treba reći da je u toku 1975. i 1976. godine, kada je vršeno njihovo ispitivanje, zamijećeno da su pojedine predodžbe dopunjavane elementima drugih predodžbi. Kada su dijelovi jedne, pali u zaborav, ostatak je jednostavno nadomješten dijelovima druge predodžbe. To stapanje najočitiije je u primjerima: vile-suđenice-dobrice, vještica-mora, vukodlak-vampir.⁶

U Đakovštini ne postoji vjerovanje u vampira, pa ni sam termin nije poznat. Osim toga nije poznato ni jedno drugo biće koje napada ljude ili stoku i siše im krv — što je glavna karakteristika vampira. Istovremeno su u samom vjerovanju u vukodlaka prisutni elementi koji u drugim krajevima karakteriziraju vampira; vukodlak kao i vampir izlazi noću iz groba kroz otvor kraj križa, konj se otima kada treba prijeći preko vukodlakovog i vampirovog groba. Pa i probadanjem srca glogovim kolcem narod se brani i od jednog i od drugog bića.

Narodna vjerovanja u Đakovštini nisu dovoljno istražena da bi se o njima mogao dati definitivni sud. U tom pogledu, ovo područje zaostaje za drugim krajevima iz kojih postoji barem evidentirana građa. Svakako bi etnolozi trebali posvećivati više pažnje ovom dijelu duhovne kulture, koja je do sada bila neopravdano zanemarena. Pri tome bi, osim rada na prikupljanju još neevidentirane građe, trebalo detaljnije obraditi i komentirati već postojeću.

6. Vrlo često se vukodlak i vampir drže za sinonime, pa su tako npr. objašnjeni i u Vukovu rječniku (Vuk St. Karadžić: Srpski rječnik — 1818; Prosveta, Beograd, 1961; str. 88 — pod: Vampir).

IDEAS ABOUT WEREWOLVES IN THE BELIEF OF THE PEOPLE ABOUT ĐAKOVO

Summary

A deceased person who has not confessed his sin, or did not fulfill his plight before death, wanders around, carrying his coffin cover, in the image which he had before his death. He seeks salvation for his soul and scares people, especially his accomplice in the crime, and people who live in his house, by making noises in the house. When it is noticed that the house is haunted by a deceased person, a priest who will posthumously hear his confession and give him absolution, should be called in. To keep a departed person from harming other people in the house, one no except a priest is allowed to talk to him. A priest stands inside a magic circle which protects him, and a circle is drawn on the floor with chalk. The priest asks: »Every soul praises God, do you praise Him too«? He keeps asking this question until the deceased person comes near and answers: »I would praise him, but I am not deserving«. The priest continues to ask questions about the crime which is the reason for the deceased's haunting, and he has to answer them all sincerely (if it was robbery, he has to disclose the place where stolen things are hidden). If he tries to suppress something, he turns with a howl into an animal — a werewolf. He is doomed to haunt forever in the form of dog or a calf.

A deceased person can also become a werewolf if he is jumped over by a cat while lying on a bier. In connection with this are customs of protecting a departed lying on a bier, and of keeping domestic animals (dogs, cats, hens) out of room where he is lying. When somebody in a house dies, all the animals are immediately tied or locked up.

A grave of a werewolf can be recognised by an opening in earth near the cross, through which the werewolf comes out during night. If the opening is closed with earth, it is always found opened again. Another dependable way to recognize a werewolf's grave is if a horse resists being led over a grave.

When it is certain that a deceased is a werewolf, his grave has to be opened, and a hawthorne stake driven through the coffin and his chest. For this purpose always hawthorne is chosen which grows alone. People say that sometimes blood used to gush out from the coffin, although a person had been buried a long time ago.